

Iran and Pakistan's strategy in Managing the Geopolitical bottleneck of Baluchistan

Hadith Asemani Kenari¹, AliAkbar Jafari   ²

1. Postdoctoral researcher, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.
2. Associate Professor of Political Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran (Corresponding author). E: Ataabdi@khu.ac.ir

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords Baluchistan Geopolitical bottleneck Mangement Bilateral Cooperation Iran Pakistan Article History: Received: 04 Jul 2025 Received in revised form: 28 Jan 2026 Accepted: 13 Feb 2026 Available online: 20 Feb 2026	The current international system is in the era of trade wars, and “access” to strategic “points” production and supply has become one of the main priorities of countries. Balochistan is a geostrategic region along the coast of the Sea of Oman, which in territorial divisions constitutes one of the main provinces of Pakistan and part of the Sistan and Baluchestan province of Iran. This region is considered one of the main gateways for entry (to) and exit (from) the East-West and North-South corridor routes. However, the mobility of terrorist groups in recent years has caused geopolitical restrictions on corridor access and increased investment risk due to increased insecurity in both parts of Balochistan. Therefore, the main question of the research is “What is the strategy of Iran and Pakistan to manage the geopolitical bottleneck of this region?” The hypothesis of the article is based on the actions that Iran and Pakistan have taken so far bilaterally and in the form of joint cooperation, and states that “The strategy of the two countries has been mainly focused on utilizing the capacities of cooperation in the economic, military and cultural fields in order to increase interactions, reduce access barriers, facilitate the transit of goods and combat terrorism.” Considering the question and hypothesis, the research method is qualitative and the data is collected based on library studies.

Citation: Asemani Kenari, H. & Jafari, A. (2026). An Examination and Analysis of the Reciprocal Political Actions of the Iranian and Turkish Governments Toward the Kurds in the Contemporary Era. *Journal of Geography*, 23 (87), 82- 102.

doi <http://doi.org/10.22034/jiga.2025.2059849.1399>

© The Author (s). Publisher: Iranian Geographical Associati This is an open access article under the CC BY NC license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

The current international system is in the era of trade wars and “access” to strategic “points” of value production and supply has become one of the main priorities of countries. Baluchistan is a geostrategic region along the coast of the Sea of Oman, which in territorial divisions constitutes one of the main provinces of Pakistan and part of the Sistan and Baluchestan province of Iran. This region is considered one of the main gateways for the East-West and North-South corridor routes. However, the movement of terrorist groups in recent years has led to geopolitical restrictions on corridor access and increased investment risk due to increasing insecurity in both parts of Baluchistan. Therefore, the main question of the research is: “What is the strategy of Iran and Pakistan for managing the geopolitical bottleneck of this region?” The article's hypothesis is based on the actions that Iran and Pakistan have taken so far bilaterally and in the form of joint cooperation, and states “The strategy of the two countries has been mainly focused on utilizing the capacities of cooperation in the economic, military and cultural fields in order to increase interactions, reduce access barriers, facilitate the transit of goods and combat terrorism.”

Methodology

The present study is considered basic research in terms of its purpose and attempts to ultimately help expand the frontiers of geopolitical knowledge by discovering the nature of geographical phenomena and examining their impact on the adoption of government strategies. In terms of data collection, the research was qualitative and conducted using library research.

Results and Discussion

"Spatial location", is considered the main and basic element in the study, measurement and evaluation of geopolitical situations. The evaluation of geographical locations determines the level of capability of different countries in terms of “access” to raw materials and energy, the distribution route of produced goods and consumption markets. In this regard, when a political unit is limited in its access to its defined values and goals by geographical factors, that unit is in a geopolitical bottleneck.

Since geopolitical bottlenecks have caused restrictions on the actions of governments and sometimes even threatened their security, the role of managing this environment is very decisive in preventing, reducing, or controlling threats and maximizing benefits. To this end, countries are attempting to manage the effects of geopolitical constraints through a diverse range of measures, including technical, economic, military, political, and cultural measures. Regarding Pakistan-Iran relations, the issue of "ethnic divergence" against national sovereignty and the subsequent growth of armed terrorist groups in the Baluchistan region are obstacles to development plans on the Makran coast, which are currently among the most important common concerns of both sides, but at the same time, the potential of ethnic-linguistic commonalities on both sides of the border, if accompanied by adopting the appropriate welfare policies, fighting against all instances of deprivation and discrimination that the people of this region are facing, and increasing participation at various levels of decision-making, can become the most important factor in the long term bond between Iran and Pakistan. In this regard, the results of the analysis of documents and reports related to the interactions between Iran and Pakistan in order to manage the effects of the "Terrorism and Separatism" in Baluchistan region show that the joint cooperation between the two countries has been mainly focused on the economic, military, and cultural fields.

Conclusion

A look at the prospects of Iran-Pakistan relations shows that among the three options of “cooperation”, “competition” and “tension”, “cooperation” is not only the best and most efficient option but also a necessity, to the extent that even when choosing the option of “competition” in order to maximize profits, the two countries have no choice but to “cooperate” with each other! In fact, countries that are located in the middle of corridor routes and in close proximity to each other need to establish close relations to facilitate the passage of goods in the shortest possible time and at the lowest cost. Pakistan and Iran are located in the middle of some imaginable east-west routes and therefore need to work closely together to connect their transport infrastructure. Even as the two countries compete over parallel north-south corridors, there is a compelling case for cooperation between the two countries, which is related to the issue of ensuring sustainable security in Baluchistan. Therefore, removing obstacles that increase the risk of foreign investment and damage to its competitive advantage in the transit of goods should be on the

agenda of the governments of Iran and Pakistan, ultimately leading to the promotion of this region's status as a geopolitical connector with the aim of facilitating access.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

This article was extracted from the postdoctoral project of the University of Mazandaran, with contract number 33/78545. The authors hereby consider it necessary to express their gratitude and appreciation to the Vice Chancellor for Research and Technology of the university for supporting and advocating for this research.

References

- 1) Ahmadi, H. & Malek Mahmoudi, N. (2013). Cultural Security, The Support of National Authority in Mokran Region (Oman Sea), Growth Geography Education, 28 (1), 3-11. [Persian]. <https://www.roshdmag.ir/fa/article/8944/>
- 2) Akhbari, M., Ghazi, H. & Ghaffarlou, A. (2022). Investigation of the Role of Rail Transit in Promoting the Geopolitical Status of Chabahar Port, Geopolitics Quarterly, 18 (67), 70-100. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1401.18.67.3.3>
- 3) Alavi Nahoki, N.Kh. & Shabani, R. (2012). British Colonial Policy in Balochistan (19th century), Quarterly Journal of Historical Studies of Islamic Iran, 1 (2), 78-96. [Persian]. <https://civilica.com/doc/1812259>
- 4) Ali, S., Munawer, M. H. & Toor, S.F.K. (2023). A Critical Appraisal of the Balochistan Conundrum, Journal of Development and Social Sciences, 4 (1), 572-583. [https://doi.org/10.47205/jdss.2023\(4-1\)52](https://doi.org/10.47205/jdss.2023(4-1)52)
- 5) Azizi, P. & Azarkamand, R. (2011). Investigating the Factors of Divergence of the Baloch People and Its Impact on the Country's Security, Encyclopedia, 4 (80), 95-111. [Persian]. <https://sid.ir/paper/402768>
- 6) Bagheri, M.H. (2024). Investigation of Iran-Pakistan relations, Iqbal Forum .[Persian]. <https://iqbalforum.org/magazine/85>
- 7) Business Recorder (2023). Border projects: Pakistan, Iran inaugurate Polan-Gabd electricity transmission line. <https://www.brecorder.com/news/40242845>
- 8) Boyeh, Ch., Kaviani Rad, M. & Junaidi, R. (2011). The Role of Geopolitical Bottleneck's in Iraq's War-Making Strategy", Defense Policy, 20 (77), 161-194. [Persian]. https://dpj.ihu.ac.ir/article_202772.html
- 9) Chohan, D.A. & Chandio, A.A. (2022). China Pakistan Economic Corridor: Its Prospects and Implications for Gwadar and Balochistan, Journal of South Asian Studies, 10 (03), 345-354. <https://doi.org/10.33687/jsas.010.03.4151>
- 10) Dehghani Firoozabadi, S.J. (2021). Principales and Fundamentals of International Relations (2), 4th Edition, Tehran: Samt Publications. [Persian].
- 11) Dehshiri, M.R. & Khorami, M. (2023). Political Issue of Islamic World. Second edition. Qom: Research Institute of Hawzah & University. [Persian].
- 12) Dolati, M.H. (2025). The beginning of the Aman 25 international naval exercise in Pakistan, Iqbal Forum.
- 13) Ebrahimi, H. (2022). Geopolitical environmental model of countries around the Islamic Republic of Iran, Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies on Strategic Knowledge, 11 (45), 7-34. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/>
- 14) Farhat, S. & Sultana, S. (2020). Pak-Iran Relations Possibilities and Restrictions, Pakistan Journal of International Affairs, 3 (2), 106-125.

- 15) Farooqi, M.W. (2024). Iran-Pakistan Gas Pipeline: Navigating Complexities of International Relations, Issue Brief, Institute of Policy Studies. <https://www.ips.org.pk/iran-pakistan-gas-pipeline-navigating-complexities-of-international-relations>
- 16) Hashemi, S.M., Farajirad, A. & Sarvar, R. (2016). A Study of the Effective Geopolitical factors of Iraq and their Impact on National Security of the Islamic Republic of Iran, International and Political Research Quarterly, 8 (28), 63-94. [Persian]. <https://sanad.iau.ir/journal/pir/Article/580694?jid=580694>
- 17) Information website of the Presidency of the Islamic Republic of Iran (2023). Dr. Raisi's speech at the 23rd Summit of the Shanghai Cooperation Organization. [Persian]. <https://president.ir/fa/145187>
- 18) Iran Economist, (2024). Residence in Sistan and Baluchestan grew by 128 percent. [Persian]. <https://iraneconomist.com/fa/news/686642>
- 19) Islamic Republic News Agency (2024). Sardar Qureshi: Iran-Pakistan defense cooperation will expand. [Persian]. <https://www.irna.ir/news/85652154>
- 20) Islamic Republic News Agency (2024). Pakistan's Balochistan Cultural Delegation's Visit to Iran. [Persian]. <https://www.irna.ir/news/85413717>
- 21) Islamic Republic News Agency (2021). Balochistan Cultural Day ceremony held in Quetta with Iranian presence. [Persian]. <https://www.irna.ir/news/84252028>
- 22) Islamic Culture & Relations Organization. (2025). Pakistan is proud of its neighborliness with Iran. [Persian]. <https://icro.ir/ZqPc>
- 23) Islamic Culture & Relations Organization. (2023). Celebrating the shared achievements of the Persian language and literature of Iran and the province of Balochistan, Pakistan, in Quetta. [Persian]. <https://icro.ir/Zhsa>
- 24) Islamic Culture & Relations Organization. (2023). Emphasis on developing cultural relations between Iran and Pakistan at the "Baloch Culture Day" ceremony. [Persian]. <https://icro.ir/ZnV8>
- 25) <https://icro.ir/ZnV8>
- 26) Islamic World News. (2024). IRGC missile and drone attack on terrorist groups' positions in Pakistan [Persian]. <https://iswnews.com/112637>
- 27) Jafarzadeh, H. (2023). The Impact of Iran's International Cooperation in Addressing the Challenges of International Political Economy (Conceptual Studies), The third international conference on health, educational sciences and psychology, [Persian]. <https://civilica.com/doc/1836281>
- 28) Jafari Valdani, A. (2010). Role of Geopolitical Bottlenecks of Iraq in Occupying Kuwait, Geopolitics Quarterly, 6 (19), 45-69. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1389.6.19.1>
- 29) Jokar, K., Bakhshayesh Ardestani, A., Bagheri, F. & Allahkaram, A. (2022). Baluch Divergence and Its Impact on Iran's National Security, Quarterly of Geography & Regional Planning, 12 (46), 597-609. [Persian]. <http://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.316689.3435>
- 30) Kukreja, V. (2020). Ethnic Diversity, Political Aspirations and State Response: A Case Study of Pakistan, Indian Journal of Public Administration, 66 (1), 28-42. <https://doi.org/10.1177/0019556120906585>
- 31) Mazaheri, M., Kamran Dastjerdi, H., Yazdanpanah Dero, Q. & vasegh, M. (2023). Explaining the role of geographical factors and geopolitical components in shaping geopolitics relations (with a critical and new approach), Geography, 21 (79), 85-108. [Persian]. https://mag.iga.ir/article_708408.html?lang=en
- 32) Mirkooshesh, A.H. & Mazaheri, M.M. (2013). Geopolitical Explanation of Ethnic Conflict in Balochistan, Pakistan, Political Strategic Studies, 1 (4), 161-182. https://qpss.atu.ac.ir/article_2307.htm1
- 33) Moezuddin, M.S. (2019). Getting to know the ethnicities of Pakistan, Shouba, [Persian]. <https://shouba.ir>

- 34) Mohammadnejad Chavoshi, H. (2007). Cultural Management, Islamic University Quarterly, 11 (2), 39-63. [Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/182175>
- 35) Mousavi Shahidi, M. & Ahmadi, A. (2019). Areas of Interaction, Competition, and Tension in Iran-Azerbaijan Geopolitical Relations and Proposing a suggested Model, Foreign Relations Quarterly, 11 (42), 69-102. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085419.1398.11.2.3.0>
- 36) Murad, M. (2024). Iran-Pakistan Cross-Border Strikes: Back to Brothers? Institute for Security & Development Policy. <https://www.isdp.eu/iran-pakistan-cross-border-strikes-back-to-brothers>
- 37) Noor, Sh. & Ajmal, A. (2020). Balochistan Reconciliation, SSRN.<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3702972>
- 38) Qorashi, Y. & Sadeghi Aval, H. (2018). The Idea of Baloch Solidarity in Pakistan and its Impact on Iranian Baloch, Political Strategic Studies, 7 (25), 199-220. <http://doi.org/10.22054/qpps.2018.18258.1511>
- 39) Rafiq, A. (2021). Pakistan Wanted Gwadar to Be the Next Singapore. China's Role Didn't Help.<https://foreignpolicy.com/2021/12/14/pakistan-gwadar-port-protests-china-belt-and-road-cpec>
- 40) Raza, F. (2020), Pakistan-Iran Relations in the Evolving International Environment, Strategic Studies, 40 (2), 79-97. <https://doi.org/10.53532/ss.040.02.0077>
- 41) Saadi Foundation. (2023). Persian education expands cultural ties between Iran and Pakistan. [Persian]. <https://saadifoundation.ir/fa/news/4478>
- 42) Safavi Homami, S.Y. & Iqbal Khan, A. (2024). Analyzing Geopolitical Relationship of Iran and Pakistan, Geopolitics Quarterly, 20 (2), 350-372.<https://doi.org/10.22034/igq.2024.462355.1911>
- 43) SeyyedAmini, S.Sh. & Bavarsad, P. (2016). Investigating Iran's position and status in goods transit, 2nd International Conference on Economics, Management, Accounting with Value Creation Approach, Shiraz, [Persian]. <https://civilica.com/doc/448884>
- 44) Siddiqi, A. (2023). Enhancing Pakistan-Iran Economic Relations: Exploring Prospects in Trade and Connectivity, Issue Brief, Institute of Strategic Studies Islamabad (ISSI). <https://issi.org.pk/issue-brief-on-enhancing-pakistan-iran-economic-relations-exploring-prospects-in-trade-and-connectivity>
- 45) Soltani, M. & Hashemi, S.S. (2013). The Role of Colonization in the Determination of Eastern Borders of Iran (Case Study of Iran-Pakistan Today's Border), Journal of Border Science and Technology, 1 (4), 65-94. [Persian]. <https://civilica.com/doc/1190649>
- 46) Shahali, A., Sarver, R. & Tavakolan, A. (2024). An analysis of the key factors affecting the sustainable regional development of Makran, Geography, 22 (80), 19-38. [Persian] <https://doi.org/10.22034/iga.2024.704872>
- 47) Tehran Times. (2025). Iran's top general in Pakistan for military and security talks. <https://www.tehrantimes.com/news/508838>
- 48) Veicy, H. (2023). The Development of Makran Depends on the Adoption of Maritime Strategy and Land Use Planning, Geography, 21 (77), 31-54. [Persian].<http://dor.net/dor/20.1001.1.27833739.1402.21.77.3.6>
- 49) Yousafzai, Z.I. & Shah, A.A. (2022). Pak-Iran Contemporary Relations: Challenges and Way Forward, Journal of South Asian Studies, 10 (02), 297-305. <https://doi.org/10.33687/jsas.010.02.4262>
- 50) Zaki, Y., Afzali, R., & Pashalou, A. (2014). Geopolitical bottlenecks of Republic of Azerbaijan based on Peter Haggett model, Geopolitics Quarterly, 10 (36), 32-54. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1393.10.36.2.4>
- 51) Zarghami, B. & Ansarizadeh, S. (2012). Geopolitical Analysis, Opportunities and Threats of the Ethnic Baluch from the Perspective of the Sociopolitical Gaps, Human Geography Research Quarterly, 44 (81), 95-110.

راهبرد ایران و پاکستان در مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک بلوچستان

حدیث آسمانی کناری^۱، علی اکبر جعفری^۲

۱. پژوهشگر پسادکتری، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
 ۲. استاد روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول)
 E: A.jafari@umz.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
نظام بین الملل کنونی در عصر جنگ های تجاری به سر می برد و «دسترسی» به «نقاط» راهبردی تولید ارزش و عرضه آن، به یکی از اولویت های اساسی کشورها تبدیل شده است. بلوچستان منطقه ای ژئواستراتژیک در امتداد سواحل دریای عمان است که در تقسیمات سرزمینی، یکی از ایالت های اصلی پاکستان و بخشی از استان سیستان و بلوچستان ایران را تشکیل می دهد. این منطقه از دروازه های اصلی ورود (به) و خروج (از) مسیرهای کریدوری شرق - غرب و شمال - جنوب محسوب می شود. با این حال تحرک گروه های تروریستی در سال های اخیر، سبب بروز محدودیت های ژئوپلیتیکی برای دسترسی های کریدوری و افزایش ریسک سرمایه گذاری به واسطه افزایش ناامنی ها در هر دو بخش بلوچستان شده است. بنابراین سوال اصلی پژوهش آن است که «راهبرد ایران و پاکستان برای مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک این منطقه چیست؟» فرضیه مقاله با استناد بر اقداماتی که ایران و پاکستان تاکنون به صورت دوجانبه و در قالب همکاری های مشترک انجام داده اند، تنظیم شده و بیان می دارد «راهبرد دو کشور عمدتاً بر روی بهره گیری از ظرفیت های همکاری در حوزه های اقتصادی، نظامی و فرهنگی در راستای افزایش تعاملات، کاهش موانع دسترسی، سهولت ترانزیت کالا و مبارزه با تروریسم متمرکز بوده است». با توجه به سوال و فرضیه، روش پژوهش کیفی است و داده ها مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای گردآوری شده است.	واژگان کلیدی: بلوچستان مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک همکاری های دوجانبه ایران، پاکستان تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۳ تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱

استناد: آسمانی کناری، حدیث و جعفری، علی اکبر. (۱۴۰۴). راهبرد ایران و پاکستان در مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک بلوچستان، نشریه

جغرافیا، (۸۷)، ۲۳، ۸۳-۱۰۱.

doi <http://doi.org/10.22034/jiga.2025.2059849.1399>

صاحب امتیاز: انجمن جغرافیایی ایران

مقدمه و پیشینه

«قلمرو سرزمینی»، یا «موقعیت مکانی» عنصر اصلی و پایه در بررسی، سنجش و ارزش گذاری ژئوپلیتیک به شمار می‌رود. براساس علم ژئوپلیتیک، موقعیت های مکانی دارای ارزش های یکسانی نیستند و عوامل متعدد جغرافیایی سبب این تفاوت ها می‌شوند. دسترسی به آب های آزاد، وجود منابع طبیعی، تسلط بر تنگه ها و آبراهه های بین‌المللی، یکپارچگی قومی - مذهبی، و غیره برخی از این مؤلفه- های ارزشمند هستند. ارزشیابی موقعیت های مکانی، میزان توانمندی کشورهای مختلف به لحاظ «دسترسی» به مواد خام و انرژی، مسیر توزیع کالاهای تولیدشده و بازارهای مصرف را مشخص می‌کند. بنابراین موقعیت های مکانی از این جهت که «دسترسی» ها را تا چه اندازه میسر یا دشوار می‌سازند حائز اهمیت هستند.

در امتداد سواحل مکران، حد فاصل جنوب شرق ایران تا جنوب غرب پاکستان، منطقه «بلوچستان بزرگ» واقع شده است. این منطقه در حالی با به دوش کشیدن تاریخ و فرهنگ چند هزار ساله میراث مشترک دو کشور محسوب می‌شود، که به عنوان یک موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک نیز از مهمترین دروازه های اتصال شمال - جنوب، و شرق - غرب جهت ترانزیت کالا و انسان به شمار می‌آید. با این حال در سال های گذشته برخی عوامل محیطی و انسانی دست به دست هم داده‌اند و بستر را برای رشد فعالیت های تروریستی و ایجاد ناامنی در این منطقه آماده کرده‌اند.

باتوجه به برنامه های مربوط به توسعه‌ی سواحل دریای عمان اعم از احداث بندار، فرودگاه ها و تأسیسات صنعتی که در قالب طرح های کلان ملی و بین‌المللی از سوی پاکستان و ایران و شرکای قدرتمند آن ها، چین و هند دنبال می‌شود، عنایت جدی و فوری به این منطقه، یک اولویت حیاتی است. بلوچستان در حال حاضر، هم به عنوان یک چالش در ایجاد تنگنای ژئوپلیتیک و هم فرصتی برای برقراری پیوندهای ژئوپلیتیک شناخته می‌شود. پاکستان و ایران از طریق بلوچستان بایکدیگر هم‌مرز هستند و چین و هند از این طریق به ترتیب امکان دسترسی به سایر نقاط جهان را پیدا می‌کنند. از این رو مکان های راهبردی آسیب‌پذیر و کانون های بحران خیز، نظیر منطقه بلوچستان باید تحت پایش مستمر و کنترل موثر دو کشور قرار بگیرند. در این راستا پرسش کلیدی آن است که باتوجه به تحرک گروه های تروریستی و افزایش ناامنی در امتداد مناطق مرزی «راهبرد ایران و پاکستان برای مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک این منطقه چیست؟» فرضیه مقاله با استناد بر اقداماتی که ایران و پاکستان تاکنون به صورت دوجانبه و در قالب همکاری های مشترک انجام داده‌اند، تنظیم شده و بیان می‌دارد «راهبرد دو کشور عمدتاً بر روی بهره‌گیری از ظرفیت های همکاری در حوزه های اقتصادی، نظامی و فرهنگی در راستای افزایش تعاملات، کاهش موانع دسترسی، سهولت ترانزیت کالا و مبارزه با تروریسم متمرکز بوده است».

تاکنون مقالات متعددی از زوایای مختلف روابط ایران و پاکستان را مورد بررسی قرار داده‌اند. علی و دیگران (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی انتقادی از معمای بلوچستان» به بررسی تعامل متغیرهای تاثیرگذار بر توسعه روایت تاریخی پیچیده این منطقه و نیز واکاوی چالش هایی که بلوچستان برای دستیابی به ثبات، رشد و ایجاد هویت متمایز با آن مواجه می‌شود، می‌پردازند. ظفر اقبال یوسف‌زی و ارشدعلی شاه (۲۰۲۲)، در مقاله «روابط جاری پاکستان و ایران: چالش ها و مسیر پیش رو»، به موانع همکاری میان دو کشور ایران و پاکستان پرداخته و عواملی همچون روابط روبه‌رشد هند و ایران، کریدور حمل‌ونقل شمال - جنوب و طرح هند برای گنجاندن چابهار در آن را عامل نگرانی اسلام‌آباد و نیز فعالیت گروه های شبه‌نظامی در نزدیکی مرزهای ایران در بلوچستان را عامل نگرانی تهران ذکر کرده‌اند. جوکار و دیگران

(۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «واگرایی قوم بلوچ و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران»، بیان می‌دارند که باتوجه به تنوع قومی در ایران، برخورد سخت امنیتی و سیاسی با گروه‌های قومی سبب افزایش احساس محرومیت سیاسی و اقتصادی در آن‌ها شده و زمینه بهره‌برداری فرصت‌طلبانه کشورهای بیگانه را فراهم می‌آورد.

در موضوع تنگنای ژئوپلیتیک که چارچوب مفهومی پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد، ادبیات پژوهشی گسترده‌ای وجود ندارد، با این حال، می‌توان به آثار پژوهشگرانی همچون جعفری ولدانی (۱۳۸۹) با مقاله «نقش تنگناهای ژئوپلیتیکی عراق در اشغال کویت»؛ و بویه و دیگران (۱۳۹۰) با مقاله «نقش تنگناهای ژئوپلیتیکی در راهبرد جنگ‌طلبانه عراق»؛ اشاره کرد که معتقدند تنگناهای ژئوپلیتیکی، کشورها را در موقعیتی قرار می‌دهد که برای رفع معضل فضایی - سرزمینی خود لاجرم دست به اقدامات و راهبردهای جبرانی همچون جنگ بزنند. زکی و دیگران (۲۰۱۵) نیز در مقاله خود با عنوان «تنگناهای ژئوپلیتیک جمهوری آذربایجان بر اساس مدل پیتر هاگت»، به نقش پدیده‌های جغرافیایی در ایجاد تنش و درگیری و تاثیر بر روابط ژئوپلیتیکی با همسایگان اشاره می‌کنند. پژوهشگران بر مبنای پیتر هاگت که بر ۱۲ متغیر، موسوم به منابع جغرافیایی تنش استوار است، به بررسی منابع جغرافیایی تنش زای جمهوری آذربایجان با کشورهای همسایه و دیگر کشورها پرداختند.

در خصوص نوآوری پژوهش باید گفت که با وجود تعدد و تنوع آثار موجود که هریک به نحوی مسائل مربوط به روابط ایران و پاکستان را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند، اما هیچ یک به چالش‌ها و تهدیدات «منطقه بلوچستان» از منظر «تنگنای ژئوپلیتیک» نپرداخته‌اند و متعاقباً پژوهشی که به طور نظام‌مند، راهکارهای رفع این معضل را ذیل مفهوم «مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک» مورد مطالعه قرار دهد، در دسترس نیست. هدف پژوهش حاضر رفع خلأهای مذکور است و مقاله از این حیث دارای نوآوری است.

مبانی نظری

تنگنای ژئوپلیتیک

مطالعه تاثیر جغرافیا بر سیاست، مجموعه‌ای از مفاهیم و نظریات را دربرمی‌گیرد که در قالب علم ژئوپلیتیک پیگیری می‌شود. پدیده-های جغرافیایی به‌عنوان عناصر شکل‌دهنده به فرآیند سیاست، سرمنشأ قبض و بسط بسیاری از کنشگری‌های سیاسی به‌شمار می‌روند. از این رو یکی از رسالت‌های مهم علم ژئوپلیتیک بررسی آثار پدیده‌های جغرافیایی بر روی قبض یا بسط کنش دولت‌ها است. در این معنا، هنگامی که جغرافیا موجب محدودیت کنش دولت‌ها و ممانعت از دسترسی‌ها گردد، تنگنای ژئوپلیتیک^۱ شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر تنگنای ژئوپلیتیک ناشی از عوامل جغرافیایی است که بر دولت‌ها تحمیل می‌شوند و کنش یا دسترسی آن‌ها را محدود می‌کنند. درطرف دیگر این امکان وجود دارد که عوامل جغرافیایی موجب آزادی عمل دولت‌ها شوند و دسترسی آن‌ها را گسترش دهند. در این موقعیت جغرافیا نقطه اتصال و پیونددهنده میان دو یا چند قلمرو سرزمینی می‌شود. برای مثال، وجود ارتباط دریایی از طریق خلیج فارس و دریای عمان، علاوه بر دسترسی به آب‌های آزاد، ارتباط بی‌واسطه با سایر کشورهای ساحلی و ترانزیت کالا، باعث می‌شود تا سرزمین ایران به لندبریجی^۲ (پل زمینی) برای کشورهای محصور در خشکی تبدیل شود (سیدامینی و

^۱ Geopolitical bottleneck

^۲ Landbridge

باورصاد، ۱۳۹۴: ۲)، و درست در نقطه مقابل، کشورهای محصور در خشکی یا در اصطلاح برّی (مانند افغانستان)، به دلیل عدم دسترسی آزادانه و بی‌قیدوشرط، در تنگنای ژئوپلیتیک قرار دارند. از این رو، مهمترین گزینه پیش روی دولت ها، مدیریت و کنترل صحیح محیط، در جهت کاهش موانع اقدام و افزایش دسترسی ها است که به شکل گیری روابط ژئوپلیتیک می‌انجامد. به طور کلی جغرافیا نقش بستر ساز در شکل گیری روابط ژئوپلیتیک (موسوی شهیدی و احمدی کروچ، ۱۳۹۸: ۷۴) در سطوح منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی ایفا می‌کند و اهمیت روابط ژئوپلیتیک در پیشبرد اهداف و سیاست های کشورهای انکارناپذیر است (مظاهری و دیگران، ۱۴۰۲: ۸۵). ویژگی های جغرافیایی سبب بروز الگوهای متفاوتی از روابط همچون تعامل، رقابت، تقابل، منازعه، سلطه و نفوذ در میان کشورها می‌شود. این الگوها تابعی از نحوه ترکیب و تعامل عناصر جغرافیا و سیاست در بستر زمان هستند (هاشمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۶۸). از آنجاکه امروزه، میزان دسترسی هر کشور به لحاظ سهولت در عبور و مرور و ترازیت کالا نقش برجسته‌ای را در تعیین منزلت ژئوپلیتیک و جانمایی آن در کریدورهای بین‌المللی ایفا می‌کند، بررسی عواملی که این دسترسی ها را افزایش یا کاهش می‌دهند حائز اهمیت خواهد بود.

پدیده های جغرافیایی مستعد خلق موقعیت های ژئوپلیتیک مختلف هستند. برای مثال پتر هاگت، در بررسی خود مبنی بر تاثیر عوامل جغرافیایی در ایجاد تنش میان کشورها، دوازده نقطه تنش بالقوه را شناسایی می‌کند که از آن جمله محصور بودن در خشکی و تلاش برای دسترسی به دریا از طریق کشور مجاور، جنبش های جدایی طلبی، وجود گروه های اقلیت قومی در دو سوی مرز، و درگیری بر سر منابع را می‌توان نام برد (Zaki & et al, 2015: 35-36). کاپلان بر عواملی همچون بالا آمدن سطح دریاها، اکولوژی، فرسایش خاک، جمعیت و گروه های قومی در شکل گیری الگوی روابط تنش آمیز میان کشورها تأکید کرده است. فون لوهازن به اهمیت موقعیت جغرافیایی، منابع نفت و گاز و تنگه های بین‌المللی در روابط کشورها اشاره کرده است و ریچاردسن بر تاثیر تعداد همسایگان بر روابط، جغرافیای کمپ بر منابع نفت و گاز، و هانتینگتن بر عامل فرهنگی تأکید داشته‌اند. آلفرد ماهان در نظریه خود تأکید اصلی را بر موقعیت جغرافیایی کشورها قرارداده، و علاوه بر موقعیت، ویژگی های طبیعی، طول ساحل، وسعت قلمرو، جمعیت و خصوصیات ملی نیز در این نظریه مورد تأکید قرار گرفته است. نظریات متعدد دیگری همچون منظومه های قدرت برژینسکی، مناقشات مرزی جان رابرت پرسکات، و نظریه نظام جهانی والرشتاين به این موارد اشاره کرده‌اند (موسوی شهیدی و احمدی کروچ، ۱۳۹۸: ۷۵-۷۶). با توجه به نظریات فوق، جدول (۱) دسته بندی از ویژگی های جغرافیایی را بر مبنای تاثیری که بر روی سیاستگزاری ها، اقدام و عمل دولت ها ایجاد می‌کنند ارائه نموده است. چنانکه ملاحظه می‌شود برخی از پدیده های جغرافیایی به عنوان مزیت های ژئوپلیتیک باعث ایجاد فرصت ها و گسترش دسترسی ها می‌شوند و در مقابل برخی از پدیده ها در قالب موانع ژئوپلیتیک منافع دولت ها را با مخاطره و محدودیت هایی مواجه می‌کنند.

جدول ۱. تقسیم بندی عوامل جغرافیایی بر حسب ماهیت مزیت ها و موانع ژئوپلیتیک

مزیت های ژئوپلیتیک	موانع ژئوپلیتیک
وسعت سرزمینی	کوچکی سرزمین
موقعیت بحری (دسترسی به آب های آزاد)	موقعیت بری (محصور در خشکی)
تسلط بر تنگه ها و آبراهه های بین‌المللی	عدم تسلط بر تنگه ها و آبراهه ها (و وابستگی تردد از آن ها)
نرخ رشد بالای جمعیت (تامین نیروی انسانی)	نرخ رشد پایین جمعیت
دارا بودن منابع طبیعی (مواد خام، انرژی)	عدم وجود منابع طبیعی

مزیت های ژئوپلیتیکی	موانع ژئوپلیتیکی
تجانس هویتی (یکپارچگی ملی)	عدم تجانس هویتی (غلبه قوم‌گرایی بر ناسیونالیسم)
شکل مناسب کشورها (فشرده)	شکل نامناسب کشورها (محاطی، چند پاره)
شکل مناسب مرزها (محدب)	شکل نامناسب مرزها (مقعر)
عدم وجود اختلافات ارضی و مرزی	منابع مشترک - اختلافات ارضی و مرزی

منبع: (نگارندگان، ۱۴۰۴)

مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک

قلمرو هر کشور به‌همراه محیط پیرامونی، از مکان‌ها و فضاهایی تشکیل شده است که فرصت‌ها و تهدیدات متعددی را برای آن ایجاد می‌کند و بر روی اهداف و اعمال سیاسی آن احاطه دارد. از این‌رو، در کنار شناخت دقیق محیط ژئوپلیتیک (ابراهیمی، ۱۴۰۰: ۷) و ویژگی-های فرصت‌ساز و تهدیدکننده‌ی آن، نقش مدیریت این محیط جهت بهره‌گیری از فرصت‌ها و بیشینه‌سازی منافع از یک‌سو و پیشگیری، کاهش، یا کنترل تهدیدات ازسوی دیگر بسیار تعیین‌کننده است. به این منظور کشورها از طریق طیف متنوعی از اقدامات از جمله اقدامات فنی، اقتصادی، نظامی، سیاسی و فرهنگی مبادرت به مدیریت آثار محدودیت‌های ژئوپلیتیک می‌نمایند.

۱. **مدیریت فنی:** گاهی برای از بین بردن موانع و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی، کشورها اقدام به طرح‌ریزی و اجرای ابتکارات فنی می‌کنند. برای مثال با حفر کانال سوئز، مانع اتصال دریای سرخ به مدیترانه برداشته شد، و مهم‌تر اینکه مسیر تردد جدید بسیار کوتاه‌تر از مسیر پیشین (دور زدن قاره آفریقا) بود. تجربه موفق حفر کانال پاناما^۱ در آمریکای مرکزی به منظور اتصال اقیانوس اطلس و آرام و احداث تونل مانس^۲ در اروپای غربی جهت ایجاد ارتباط زمینی میان انگلیس و فرانسه نیز در همین چارچوب قرار می‌گیرند.

۲. **مدیریت سیاسی:** به‌کارگیری «دیپلماسی»، به‌معنای نحوه هدایت و مدیریت روابط خارجی با هدف حل و فصل صلح‌آمیز مسائل و اختلافات (دهقانی فیروزآبادی، ۱۴۰۰: ۲۱۷)، یکی از شیوه‌های متداول در مدیریت روابط می‌باشد. همکاری‌های سیاسی و دیپلماتیک نظیر گفتگوها و توافقات سیاسی - امنیتی دوجانبه و چندجانبه می‌توانند کشورها را از تهدیدات امنیتی محافظت کنند و برای جذب سرمایه خارجی نیز مفید باشند (جعفرزاده، ۱۴۰۲).

۳. **مدیریت نظامی:** کشورها برای رهایی از تنگنای ژئوپلیتیکی که با آن دست به‌گریبان هستند و یا پاسخگویی به جاه‌طلبی‌های ژئوپلیتیکی خود ممکن است به «استفاده مستقیم از خشونت، اجبار و راه‌اندازی جنگ» روی آورند. این اقدام با هدف تصرف بخشی از سرزمین یا ضمیمه کردن تمامی قلمرو سرزمینی یک کشور صورت می‌پذیرد. بی‌شک یکی از دلایل صدام حسین در حمله به خوزستان و کویت در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی رها کردن این کشور از بند تنگنای ژئوپلیتیکی بود که به واسطه ساحل اندک و نامناسب، آن را در بحث صادرات نفت و ساخت پایگاه دریایی با مشکل روبه‌رو نموده است (جعفری ولدانی، ۱۳۸۹: ۶۷). «بازدارندگی» یکی دیگر از روش‌های مواجهه با تنگنای ژئوپلیتیک به منظور پیشگیری از تهدیدات احتمالی است. بازدارندگی می‌تواند از طریق «تقویت همه‌جانبه ظرفیت‌های نظامی»، «تمرکز نیروها و تجهیزات نظامی در نقاط حساس ژئوپلیتیکی نظیر امتداد مناطق مرزی» و «نمایش منظم توانمندی‌های نظامی در قالب برگزاری رزمایش یا گشت‌های دریایی در نزدیکی کانون‌های احتمالی بحران» افزایش

¹ Panama Canal

² Channel Tunnel

یابد. «همکاری های نظامی»، روش دیگری است که معمولاً برای مدیریت موقعیت هایی که منافع بیش از یک واحد سیاسی را مورد تهدید قرار می دهند، مورد استفاده قرار می گیرد. از این جهت کشورها می توانند به همکاری های دوجانبه و چندجانبه روی آورند. برای مثال برگزاری رزمایش مشترک سالانه «کمر بند دریایی» با حضور روسیه، چین و ایران در موقعیت مثلث استراتژیک سه تنگه راهبردی هرمز، باب المندب و مالاکا، در این چارچوب تعریف می شود. همچنین کشورها می توانند با ایجاد اتحادها یا ائتلاف های نظامی و انجام عملیات های مشترک مثل گشت های دریایی منظم، به مقابله با انواع تهدیدات نظیر تروریسم، دزدی دریایی، قاچاق و غیره بپردازند.

۴. مدیریت اقتصادی: یکی از روش های متداول در کنترل عواملی که منجر به محدودیت کنش و واکنش مؤثر دولت ها در فضای پیرامونی خود می شوند، توسعه اقتصادی همگانی با محوریت کشورهای همسایه یا کشورهای واقع در یک منطقه است که این امر مستلزم گسترش پیوندها و مسیرهای مواصلاتی و ترانزیتی است (پایگاه اطلاع رسانی نهاد ریاست جمهوری، ۱۴۰۲)، به طوری که توسعه ی زیرساخت های حمل و نقل با توجه به موقعیت جغرافیایی یک کشور، در ایجاد مشارکت راهبردی با همسایگان، اتحاد و شکل گیری بلوک های ژئوپلیتیک و ژئوآکونومیک مؤثر خواهد بود (اخباری و دیگران، ۱۴۰۱: ۷۱) و علاوه بر درآمدزایی، کشورها را وارد شبکه ی پیچیده و درهم تنیده ای از وابستگی متقابل، همگرایی و حساسیت در قبال آسیب پذیری یکدیگر می نماید.

۵. مدیریت فرهنگی: مدیریت فرهنگی به دانش و مهارت شناخت، ایجاد و به کارگیری ظرفیت های موجود به منظور استقرار، تحکیم و گسترش ارزش ها، هنجارها و نمادها در افراد، گروه ها و جامعه گفته می شود (رحمانی، ۱۳۹۴: ۲۶-۲۷). یا در تعریفی دیگر، به فرآیند تغییر شناخت در جهت تقویت باورها، ارزش ها و هنجارهای مطلوب، و تضعیف باورها و هنجارهای نامطلوب، یا استفاده بهینه از فرهنگ موجود اطلاق می گردد (محمدنژاد چاوشی، ۱۳۸۶: ۳۹). مدیریت فرهنگی در «سطح ملی» غالباً دربردارنده ی مجموعه ای از تلاش های برنامه ریزی شده جهت حفظ و تقویت باورها و ارزش های مشترک، تضعیف نگرش های بسته و انزواطلب، حمایت از یکسان انگاری گروه های قومی مذهبی، و ارائه فرصت های برابر رشد و پیشرفت برای همه، با هدف افزایش انسجام اجتماعی و بالابردن روحیه ملی است. تحقق این اهداف، به شدت برروی حفظ تمامیت ارضی، یکپارچگی سرزمینی و ارتقای شاخص های امنیت فیزیکی، روانی، و اقتصادی جامعه به منظور کاهش ریسک سرمایه گذاری داخلی و خارجی مؤثر است. مدیریت فرهنگی در «سطح منطقه ای» از طریق سیاست همگرایی به ویژه در میان همسایگانی که دارای اشتراکات فرهنگی بالا هستند دنبال می شود. توسعه گردشگری، برگزاری نشست های فرهنگی با حضور هنرمندانی از کشورهای همسایه، برپایی همایش های آیینی مشترک در قالب جشنواره ها یا سوگواره ها، و میزبانی از دانشجویان خارجی از مهمترین اقدامات فرهنگی هستند.

روش تحقیق

پژوهش حاضر برحسب هدف، از نوع تحقیقات بنیادی به شمار می رود و تلاش می کند تا با کشف ماهیت پدیده های جغرافیایی و بررسی تاثیر آن در اتخاذ راهبرد دولت ها، در نهایت به توسعه مرزهای دانش ژئوپلیتیک کمک نماید. از نظر نحوه گردآوری داده ها، پژوهش از نوع کیفی و به روش تحقیق کتابخانه ای انجام شده است. مرحله اول پژوهش با جمع آوری داده ها از منابع جامع و معتبر برای استخراج فرضیه با رویکرد استنتاجی آغاز شد و با ورود به مرحله دوم، مسیر پژوهش با توصیف ویژگی های جغرافیای طبیعی و انسانی منطقه «بلوچستان» به عنوان محدوده مورد مطالعه پژوهش و

گرانگاه روابط ایران و پاکستان ادامه یافت تا با تحلیل این ویژگی ها، میزان تأثیرشان بر ایجاد موانع و محدودیت های ژئوپلیتیک مورد ارزیابی قرار گیرد. در نهایت مرحله سوم به جستجوی منابع مستند از قبیل کتب، مقالات، گزارش ها و پایگاه های خبری با هدف رصد اقدامات ایران و پاکستان در زمینه مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک بلوچستان اختصاص یافت.

بحث و یافته ها

تنگنای ژئوپلیتیک بلوچستان

بلوچستان فصل مشترک ارتباطات مرزی، جغرافیایی، فرهنگی، و اقتصادی میان ایران و پاکستان است. این منطقه نقطه اتصالات جنوب آسیا، آسیای مرکزی و غرب آسیا و دروازه «دسترسی» شرق - غرب و شمال - جنوب جهان محسوب می شود. بنابراین در سه سطح محلی، منطقه ای و جهانی دارای ارزش ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک است.

به لحاظ تاریخی سرزمین بلوچستان نام خود را از قوم غالب ساکن در این منطقه یعنی مردمان بلوچ گرفته است و بخشی از یک جغرافیای تاریخی به نام مکران است. این منطقه در کتیبه های میخی داریوش هخامنشی در بیستون و تخت جمشید، ماکا یا ماکه و ساتراپ چهاردهم به شمار می آمده است (احمدی و ملک محمودی: ۱۳۹۲: ۳). از نظر جغرافیایی مکران از نیمه شرقی هرمزگان یعنی میناب و سیرین شروع شده و تا منتهی الیه ضلع (شهرستان) لسبیله در ایالت بلوچستان پاکستان ادامه دارد (شاه علی و دیگران، ۱۴۰۳: ۲۶). به لحاظ تبارشناسی، قوم بلوچ زیرمجموعه ی نژاد آریایی است و زبان بلوچی شاخه ای از زبان فارسی می باشد.

بلوچستان بزرگ تا دوره سلطنت قاجار جزئی از سرزمین ایران بود، اما از نیمه دوم قرن نوزدهم و پس از سلطه انگلیس بر هند، با این سرزمین همسایه شد و همین مسئله عامل جدایی بخشی از آن گردید (علوی ناهوکی و شعبانی، ۱۳۹۱: ۷۹). در کنار نقش تعیین کننده عوامل خارجی، نباید از عوامل داخلی نظیر بی کفایتی و بی عدالتی حکام وقت از جمله قاجارها در ایجاد تنفر مردم این منطقه نسبت به حکومت مرکزی غافل بود. تقریباً تمام تلاش قاجارها برای بلوچستان در این دوره - به غیر از دوران وزارت امیرکبیر - به حمله و غارت این سرزمین توسط والیان غیربومی آن ختم می شود که باعث شد نفرت زیادی از حکومت مرکزی ایجاد و زمینه برای فاصله گرفتن بلوچستان از حکومت ایران مساعد گردد. انگلیس هم از این مسئله برای جدایی مرزهای سیاسی، نهایت استفاده را کرد (سلطانی و هاشمی، ۱۳۹۲: ۷۰). در نهایت متعاقب جدایی پاکستان از هند در سال ۱۹۴۷، منطقه بلوچستان نیز به یکی از ایالت های اصلی این کشور تبدیل شد.

در حال حاضر آنچه که چشم انداز سرمایه گذاری های کلان داخلی و خارجی را در بخش بلوچستان پاکستان و ایران به منظور توسعه آبربنادر راهبردی گوادر و چابهار در هاله ای از ابهام قرار می دهد، رشد تروریسم در این منطقه است. استمرار این وضعیت و عدم اتخاذ اقدامات مناسب به منظور مقابله با گروه های تروریستی جدایی طلب، تضمین امنیت پایدار سرمایه گذاری را تحت الشعاع قرار می دهد. به طوری که در سال های اخیر با حضور سرمایه گذار خارجی و اتباع بیگانه، اقدامات خرابکارانه و فعالیت اشراک مسلح با هدف ایجاد رعب و وحشت، برای بالابردن ریسک سرمایه گذاری به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. به نظر می رسد کشته شدن اتباع هندی در سیستان و بلوچستان و کشته شدن اتباع چینی در پاکستان توسط گروه های تروریستی مسلح، درهمین راستا باشد. قاچاق مواد مخدر و سوخت نیز در این منطقه رواج چشمگیر دارد.

عوامل واگرایی در بلوچستان پاکستان

پاکستان در زمره کشورهایی است که با وجود گذشت نزدیک به ۸۰ سال از زمان استقلال، آیین تمام‌نمای قومیت‌گرایی سیاسی و مذهبی بوده است (قرشی و صادقی، ۱۳۹۷: ۲۰۴). یکی از نمودهای این وضعیت، واگرایی و شکاف میان مردمان بلوچ و سایر گروه‌های قومی است. علل مختلفی در واگرایی میان بلوچ‌ها و دولت پاکستان وجود دارد. از جمله اینکه پاکستان یک دولت - ملت ریشه‌دار نیست که تحت یک پروسه طبیعی به‌وجود آمده باشد. چهار قوم اصلی پنجابی، سند، پشتون و بلوچ در بخش‌های معینی از جنوب شرق و شمال شرق (سندی‌ها و پنجابی‌ها) تا شمال و شمال غرب و جنوب غرب (پشتون‌ها و بلوچ‌ها) ساکن هستند که عقبه آن‌ها به خارج از مرزها می‌رسد. همچنین گروه‌های قومی دیگر نیز در دو منطقه کشمیر آزاد و گلگیت (بلتستان) حضور دارند (معزالدین، ۱۳۹۹). هرچند از بعد تأسیس پاکستان، تلاش سیاستمداران این کشور بر این بوده تا از طریق برجسته‌سازی عنصر مذهب (اسلام) به‌عنوان فصل مشترک اقوام مختلف، به یک پیوستگی هویتی و انسجام ملی دست یابند، اما به‌نظر می‌رسد این پروسه تکمیل نشده است.

درمیان عوامل مختلف نقش تبعیض، نایکسان‌انگاری و محرومیت از همه‌پرنگ‌تر است. تبعیض و ناعدالتی تعیین‌یافته یا احساس تبعیض به‌لحاظ روانی، ریشه اصلی تحریک گسل‌های اجتماعی و برخوردهای خشونت‌آمیز حکومت و مردم بایکدیگر است. باوجود وسعت جغرافیایی، منابع معدنی و انرژی، و موقعیت ممتاز ژئوپلیتیک، ایالت بلوچستان یکی از مناطق محروم پاکستان به‌شمار می‌رود. بی‌سواد، فقر و ناتوانی حکومت پاکستان در رسیدگی به مناطق بلوچ‌نشین باعث شده است بلوچستان ایالتی توسعه‌نیافته و عقب‌مانده باشد که خشم و رنجش بلوچ‌ها را در پی داشته است (عزیزی و آذرکمند، ۱۳۹۰: ۱۰۷). عامل دیگر رشد حس تبعیض در بلوچ‌ها، نارضایتی از میزان سهم دریافتی در میادین گازی این منطقه و توسعه اکتشافات بدون رضایت آن‌هاست درحالی‌که پاکستان منابع بلوچستان را جزء منابع ملی می‌داند (میرکوش و مظاهری، ۱۳۹۲: ۱۷۰ و ۱۷۱). به‌علاوه دولت مرکزی برای گاز بلوچستان قیمت بسیار کمتری نسبت به گاز تولیدی در استان‌های دیگر می‌گیرد و حق امتیاز کمتری می‌پردازد (Kukreja, 2020: 35).

گلایه بعدی مردم بلوچ نسبت به بندر گوادر است که قرار است رونق و فرصت‌های شغلی متعددی برای مردم بومی بلوچستان به‌همراه داشته‌باشد. اما درکنار آن‌ها برای پنجابی‌ها هم ایجاد اشتغال نموده است (Noor & Ajmal, 2021: 2). درواقع مردم بلوچ نگران آنند که حضور نیروی کار غیربومی، اعم از کارگران چینی و کارگران ماهر سایر استان‌ها، حق آن‌ها را در گوادر سلب کنند (Chohan & Chandio, 2022: 350). بنابراین یکی از دغدغه‌های اصلی مردم بلوچ می‌تواند این باشد که در آینده‌ای نه‌چندان دور به‌واسطه حضور و سکونت افراد غیربومی جهت توسعه طرح‌های بندری در گوادر، آن‌ها رفته رفته به جمعیتی اقلیت در سرزمین خود تبدیل شوند. همچنین درحالی‌که آن‌ها معتقدند وعده‌های دولت در زمینه توسعه منطقه و لمس محسوس عواید اقتصادی همکاری با چین در پروژه بندر گوادر تحقق نیافته است، به سایر حقوق تضییع‌شده خود توسط دولت نیز معترض‌اند. در اعتراضات مردم این منطقه در سال ۲۰۲۱، مردم با شعار «گوادر کو حق دو / حقوق گوادر را بدهید» خواستار پایان‌دادن به صید غیرقانونی ترال که معیشت ماهی‌گیران محلی را ویران می‌کند، و کاهش محدودیت‌ها در تجارت با ایران بودند (Rafiq, 2021). همچنین رفتار دولت‌ها در پاکستان در توسل به اقدامات قهری برای مواجهه با مطالبات سیاسی اقوام مختلف، صرف‌نظر از نوع حکومت (نظامی یا غیرنظامی)، بر آتش نارضایتی دمیده است (Kukreja, 2020: 28).

عوامل واگرایی در بلوچستان ایران

اندیشه ایجاد حکومت مستقل به نام بلوچستان بزرگ (متشکل از سرزمین بلوچ ها در ایران، پاکستان و افغانستان) که در آن بیش از ۵ میلیون بلوچ ایرانی، پاکستانی و افغانی زندگی می‌کنند، موضوعی بوده است که از حدود ۵۰ سال پیش تاکنون بلوچ های پاکستان را مشغول نموده است، اما این مسئله در طرف ایران تا حدود زیادی متفاوت به نظر می‌رسد، زیرا عامل اصلی تحریکات جدایی طلبی در ایران بیشتر منبعث از ورای مرزها می‌باشد. در ایران تفکر بلوچستان بزرگ هم از قبل انقلاب و هم در بعد از انقلاب وجود داشته و تشنجاتی نیز از سوی گروه های حامی این طرز تفکر ایجاد شده است، اما آنچه مسلم است چنین تفکری تاکنون خواستگاه مردمی نداشته است، تا به عنوان ایده ملی مطرح گردد؛ بلکه تحت تاثیر القاءات و تحرکات برخی کشورهای عربی منطقه و برخی عوامل داخلی [بوده] تا یک حرکت منبعث از بطن مردم. همجواری با پاکستان امکان تماس دو سوی مرز و انتقال ایده ها را تسهیل می‌کند. سرایت ایده خودمختاری به بلوچستان ایران که به عنوان یک الگو، ناراضیان بلوچ را به سوی خود دعوت می‌کند نیز حاصل همین همجواری و تأثیرپذیری از یکدیگر است (جوکار و دیگران، ۱۴۰۱: ۶۰۶). با این حال مردم این منطقه با معضلات متعددی همچون بیکاری، کم سواد، کم درآمدی، وضعیت نامناسب راه ها، عدم وجود صنایع متوسط، بزرگ و مادر، کشاورزی سنتی، قاچاق کالا و مواد مخدر، ضریب امنیتی پایین دست به گریبان هستند (ویسی، ۱۴۰۲: ۴۴). همچنین برخی گلایه ها و نارضایتی های جدی از سوی مردم و جامعه نخبگانی استان حول مسائلی همچون محرومیت، تبعیض و عدم مشارکت در سطوح بالای تصمیم گیری مطرح می‌شود که قابل چشم پوشی نیستند.

مدیریت تنگنای ژئوپلیتیک بلوچستان: چشم انداز همکاری ایران و پاکستان

با اینکه مسئله «واگرایی قومی» و به تبع رشد فعالیت گروه های تروریستی مسلح در منطقه بلوچستان، در حال حاضر مهمترین نگرانی مشترک دو طرف بر سر طرح های توسعه در سواحل مکران به شمار می‌رود، اما در عین حال، ظرفیت های موجود در اشتراکات قومی و زبانی اگر با اتخاذ سیاست های مناسب رفاهی، مبارزه با تمامی مصادیق محرومیت و تبعیض و افزایش مشارکت در سطوح مختلف تصمیم گیری همراه شود می‌تواند در طولانی مدت، به مهمترین عامل پیوند میان ایران و پاکستان تبدیل شود. بنابراین هر دو کشور برای رفع تهدیدات، در کنار اقداماتی که می‌توانند در زمینه ترویج همکاری نزدیک دوجانبه، به اشتراک گذاری اطلاعات و اعتماد متقابل انجام دهند، باید برای بالابردن سطح اقتصادی – اجتماعی طبقه محروم جامعه تلاش کنند (Yousafzai & Ali Shah, 2022: 303). [در این صورت] سرمایه گذاری بر عوامل قومیتی می‌تواند پیامدهای مثبت بر این روابط بگذارد (Raza, 2020: 93).

اقداماتی که ایران و پاکستان تاکنون برای مدیریت چالش ها و رفع دغدغه های دارای منشأ اجتماعی انجام داده اند را می‌توان در دو دسته اقدامات یکجانبه و دوجانبه جای داد. دسته اول اقداماتی است که براساس سیاست های داخلی هر یک از طرف ها اتخاذ شده است. برای مثال ایران در طی سال های گذشته پروژه های محرومیت زدایی مختلفی را کلید زده یا به انجام رسانده است که از آن جمله می‌توان به طرح انتقال آب از سواحل مکران به استان، نوسازی و تجهیز مدارس، افتتاح مجموعه های ورزشی، احداث مجموعه های بهداشتی درمانی اعم از بیمارستان و مراکز بهداشت اشاره کرد. دسته دوم شامل اقداماتی است که براساس برنامه ریزی و هماهنگی های انجام شده و در چارچوب سیاست خارجی صلح آمیز و مشارکتی از سوی دو کشور صورت گرفته است که مبنای پژوهش حاضر می‌باشد.

بررسی اسناد و گزارش های مربوط به همکاری های دوجانبه میان ایران و پاکستان حاکی از آن است که این اقدامات با توجه به اهمیت راهبردی منطقه و سطح بالای تهدیدات کافی و جدی نبوده است. با این حال بررسی همین اقدامات نشان

می‌دهد که علیرغم وجود مصادیق مختلف همکاری، عمده مراودات حول محورهای تجاری و امنیتی دور می‌زند. دلیل این فراوانی همانطور که پیش‌تر اشاره شد، به دو دغدغه اصلی در روابط ایران و پاکستان یعنی مسئله جانمایی در کریدورهای بین‌المللی و فعالیت گروه‌های تروریستی مسلح در مرزهای دو کشور باز می‌گردد. از این رو به‌منظور تسهیل حمل‌ونقل کالا و مبارزه با تروریسم همکاری‌ها حول مدیریت اقتصادی و نظامی بوده است. درواقع این مسائل حتی بر سیاست خارجی ایران و پاکستان سایه انداخته و محور اصلی گفتگوهای دو کشور در سطوح مختلف تصمیم‌گیری اعم از رؤسای جمهور، دیپلمات‌های سیاسی، افسران رده بالای نظامی، و کارشناسان فنی بوده است. همچنین در راستای تقویت تعاملات فرهنگی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بومی دو کشور، فراوانی رویدادهای فرهنگی با محوریت منطقه بلوچستان در سال‌های اخیر روند افزایشی را تجربه کرده است. باین‌حال کیفیت اقدامات صورت گرفته نشان می‌دهد که تا رسیدن به نقطه مطلوب و استفاده از همه ظرفیت‌ها فاصله زیادی وجود دارد.

با توجه به برآیند بررسی‌های به‌عمل آمده، تعاملات مشترک ایران و پاکستان را می‌توان در سه حوزه اقتصادی، نظامی و فرهنگی دسته‌بندی و تحلیل نمود.

۱. مدیریت اقتصادی: ایران و پاکستان منافع مشترکی در حوزه‌های مختلف اقتصادی دارند که منطقه بلوچستان نقش محوری در اجرایی شدن و به ثمر رسیدن آن‌ها دارد. یکی از این منافع، صادرات گاز ایران به هند می‌باشد. همکاری در طرح خط لوله گازی، یک فرصت استراتژیک برای ایران جهت تقویت روابط با کشورهای همسایه و ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای است. جدای از تقویت وابستگی متقابل، پاکستان از ساخت خط لوله‌ای که به هند امتداد می‌یابد مزایای مختلفی به دست می‌آورد. هزینه کمتر گاز در داخل پاکستان در کنار درآمدهای ترانزیتی پیش‌بینی شده سالانه ۶۰۰ تا ۷۰۰ میلیون دلار محقق خواهد شد. علاوه‌براین، انتظار می‌رود که ساخت این خط لوله به توسعه در استان بلوچستان و ایجاد فرصت‌های شغلی در بلوچستان و سند کمک کند (Farooqi, 2024: 2). باین‌حال روند پیشرفت پروژه چندان مطلوب نبوده است.

به‌منظور ایجاد اشتغال، تحرک اقتصادی و مبادله کالا، همکاری‌هایی در زمینه ایجاد بازارچه‌های مرزی میان ایران و پاکستان شکل گرفته است. بازگشایی بازارچه‌های میرجاوه، کوهک و سرباز با هدف رسمی کردن دادوستد میان دو کشور، ایجاد اشتغال برای مردم بومی و بالابردن درآمد از طریق تبادل کالا، جلوگیری از قاچاق موادمخدر، حفظ ثبات و امنیت مرزی منطقه، همکاری با نیروی انتظامی و بهبود مسائل اجتماعی – فرهنگی مردم این منطقه بوده است (ضرغامی و انصاری‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۰۳). در سال ۲۰۲۳ دو کشور در گذرگاه مند-پیشین^۱ بازارچه مرزی افتتاح کردند که نقطه عطفی در تلاش‌های مشترک آن‌ها برای تقویت تجارت فرامرزی و تقویت روابط اقتصادی بود (Siddiqi, 2023: 1). استفاده از ظرفیت‌های قانونی درجهت رشد مبادی رسمی دادوستد، تسهیل تجارت برای مردم محلی، و توسعه بازارچه‌های مرزی به رونق اقتصادی این منطقه با میزان بالای جمعیت جوان کشور، امیدآفرینی، و کمرنگ شدن اندیشه‌های جدایی‌طلبی کمک خواهد کرد.

به‌دلیل موقعیت ممتاز کرانه ساحلی بلوچستان در احداث بنادر آب‌های عمیق و دسترسی به دریای آزاد، توجه بسیاری از قدرت‌های اقتصاد جهانی دنیا از جمله چین، هند، روسیه، و کشورهای آسیای شرقی و اروپایی به این منطقه جلب شده است. همزمان راهبری پروژه‌های عظیم ساخت بنادر چندمنظوره در ایران و پاکستان با همراهی هند و چین به‌عنوان

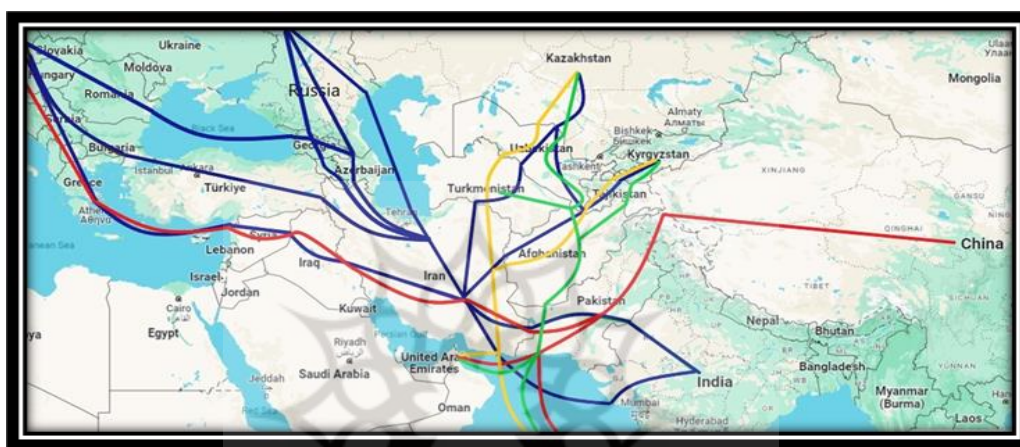
¹ Mand-Pishin

رقبای راهبردی پیگیری می‌شود. سرمایه‌گذاری کلان چین در بندر گوادر پاکستان و هند در بندر چابهار ایران، این فضای رقابتی را به روابط دو کشور به‌منظور بهره‌برداری حداکثری در کوتاه‌ترین زمان ممکن منتقل کرده است. با این حال ایران و پاکستان دلایل متعددی برای تقویت همکاری و پیگیری راهبرد برد - برد به‌جای رقابت دارند. سواحل بلوچستان، پاکستان را از یک منطقه اقتصادی انحصاری با قابلیت انتقال نفت و گاز و مواد معدنی در طول تقریباً ۱۸۰ هزار کیلومتر مربع برخوردار می‌سازد. از سه پایگاه دریایی پاکستان، دو پایگاه دریایی اورمارا و گوادر در سواحل بلوچستان قرار دارند. بندر گوادر می‌تواند به بیش از بیست کشور شامل کشورهای خلیج فارس، دریای سرخ و آسیای مرکزی و آفریقای شرقی تسهیلات بندری و انباری و صنعتی ارائه دهد (نقل در میکوشش و مظاهری، ۱۳۹۲: ۱۶۹). با حرکت در امتداد سواحل بلوچستان به آن سوی مرزها در ایران، بندر چابهار درست از موقعیت راهبردی مشابهی برخوردار است. این بندر دسترسی هند به بازارهای آسیای مرکزی و روسیه به آب‌های گرم دریای عمان را از طریق کریدور شمال - جنوب فراهم می‌کند. با وجود اینکه بنادر گوادر و چابهار، دارای قابلیت‌های مشابهی در حوزه ترانزیت دریایی هستند، اما به اذعان کارشناسان، در حال حاضر به دلیل برجسته بودن مزیت کریدوری شرق - غرب در بندر گوادر و اهمیت کریدوری شمال - جنوب بندر چابهار تا حدود زیادی به عدم تزامن منافع دو کشور انجامیده است و این مسئله چشم‌انداز همکاری میان ایران و پاکستان را تقویت می‌کند. با این حال حتی در صورت وجود تزامن منافع، به دلیل آنکه بلوچستان دروازه اصلی برخی کریدورهای مهم بین‌المللی است، تامین کامل امنیت، اولویت ضروری روابط دو کشور به‌نظر می‌رسد. به علاوه توسعه خطوط حمل‌ونقل زمینی دو کشور می‌تواند اتصال چین به آب‌های مدیترانه را از طریق مسیر ایران در کریدور شرق - غرب محقق کند. سواحل مکران، دارای مناظر بسیار بکر و جذاب است که چشم هر بیننده‌ای را به خود خیره می‌کند. بنابراین زمینه رونق گردشگری در این منطقه بسیار مساعد است. شاهد این مدعا، سخنان وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران در اوایل سال ۱۴۰۳ است که از سیستم و بلوچستان به‌عنوان استان نمونه گردشگری در سال ۱۴۰۳ یاد کرد که تردد در این استان ۱۴ درصد و اقامت ۱۲۸ درصد رشد داشت (ایران اکونومیست، ۱۴۰۳). نمایش شیوه‌های مختلف زندگی، صنایع هنری، آثار تاریخی، شهرهای باستانی همچون شهر سوخته که با قدمت بیش از سه هزار سال قبل از میلاد زمانی یکی از مهم‌ترین مراکز شهرنشینی آسیا بوده است، منطقه بلوچستان را به یکی از مقاصد گردشگری تبدیل کرده است (احمدی و ملک محمودی، ۱۳۹۲: ۸). همچنین شیعیان پاکستان که چیزی بالغ بر ۵۰ میلیون تخمین زده می‌شوند، ایران را هم به‌عنوان مقصد معنوی برای زیارت بارگاه امام رضا (ع) و هم مسیر منتهی به عراق، جهت زیارت امامان شیعه در پیش روی خود دارند که در رشد توریسم و درآمدزایی حائز اهمیت بسیار است. افتتاح گذرگاه‌های مرزی از سوی دو کشور، با هدف تسهیل تردد مسافرت‌های جاده‌ای انجام می‌گیرد و سالانه چیزی در حدود ۸۰۰ هزار زائر پاکستانی از ایران دیدن می‌کنند (Siddiqi, 2023: 3).

مشارکت در توسعه طرح‌های زیربنایی نظیر احداث خطوط انتقال انرژی (برق، نفت و گاز) و زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌منظور اتصال مسیرهای ترانزیتی در جهت تکمیل قطعات کریدورهای بین‌المللی باید با شتاب بیشتری صورت پذیرد. چنانکه دو کشور در می ۲۰۲۳ خط انتقال برق ۱۰۰ مگاواتی پلان-گبد^۱ را در گذرگاه مرزی مند-پیشین افتتاح کردند. خط انتقال برق پلان-گبد با آوردن ۱۰۰ مگاوات برق اضافی از ایران، نقشی محوری در تامین نیازهای انرژی منطقه، از جمله خانوارها و مشاغل، ایفا می‌کند (Business Recorder, 2023). در حال حاضر، ایران بیش از ۲۰۰ مگاوات برق به

¹ Polan-Gabd

پاکستان صادر می‌کند (Siddiq, 2023: 3). به‌علاوه تلاش‌هایی برای تقویت ارتباط جاده‌ای و ریلی در حال انجام است که نمونه آن احیای سرویس قطار باری اسلام‌آباد-تهران-استانبول (ITI) در سال ۲۰۲۲، پس از یک وقفه طولانی می‌باشد (Siddiq, 2023: 3). همچنین کشورهای هند و پاکستان ناگزیر به حل اختلافات سیاسی هستند تا از قابلیت مراودات اقتصادی زمینی غافل نمانند. اتمام طرح خط لوله صلح که گاز ایران را از طریق پاکستان به هند انتقال می‌دهد علاوه‌بر تامین نیاز انرژی دو کشور، در صورت نمایش یک همکاری موفق، می‌تواند به ترسیم افق‌های روشنی در زمینه ایجاد یک کریدور تمام‌زمینی از مبدأ هند به مقصد اروپا در آینده نزدیک بیانجامد که در صورت تحقق، رقیبی جدی برای پروژه کریدور زمینی - دریایی «عرب - مد» خواهد بود.

شکل ۱. مسیرهای کریدوری قابل عبور از ایران و پاکستان

منبع: (نگارندگان، ۱۴۰۴)

۲. مدیریت نظامی: همکاری‌های امنیتی - دفاعی یکی از حوزه‌های بسیار مهم و قابل توجه در روابط ایران و پاکستان است. در کنار پروژه‌های مشترک ساخت تجهیزات نظامی اعم از در حال تولید تا در دست بررسی (Safavi Homami & Iqbal Khan, 2024: 365) میان دو کشور، این همکاری‌ها به‌منظور ممانعت از ورود مهاجران غیرقانونی و قاچاق کالا در قالب پایش مستمر و کنترل مرزها قابل تعریف است. در سطوح بالاتر، اشتراک‌گذاری اطلاعات مربوط به تحرکات خرابکارانه، محل اختفا و اقدامات احتمالی همچنین عملیات‌های نظامی مشترک علیه تروریست‌ها بر مبنای امضای تفاهم‌نامه‌های همکاری در دسترس است. اخیراً مأموریت‌های مختلف دیپلماتیک بین ایران و پاکستان با تأکید بر تقویت روابط دو کشور با تمرکز ویژه بر همکاری‌های امنیتی و دفاعی در حال برنامه‌ریزی است (Safavi Homami & Iqbal Khan, 2024: 365). در حال حاضر ضرورت این نوع همکاری‌ها با توجه به فعالیت مستمر و بی‌ثبات‌ساز گروه‌های تروریستی در مناطق مرزی، بیش از پیش احساس می‌شود. تقویت همکاری‌های دفاعی به‌منظور رفع تهدید یا پیشگیری، افزایش امنیت سرمایه‌گذاری و مهمتر از همه این‌ها، بالابردن میزان هماهنگی نیروهای نظامی دو کشور در هنگام بروز تهدید است. مورد اخیر بعد از حملات موشکی و پهبادی ۲۰۲۴ ایران به مواضع تروریست‌های جیش‌العدل در مناطق مرزی شهرستان سراوان ایران و شهر پنجگور بلوچستان (تحولات جهان اسلام، ۱۴۰۲) در پی شهادت ۱۱ نیروی پلیس

ایران در راسک و پاسخ پهبادی پاکستان به ایران که مدعی هدف قرار دادن پایگاه های گروه های جدایی طلب (جبهه آزادیبخش بلوچ و ارتش آزادیبخش بلوچستان) در داخل ایران بود (Murad, 2024: 1) نمود بیشتری یافته است.

سفر هیئت های دیپلماتیک نظامی دو کشور را می توان در همین راستا تفسیر کرد. چنانکه سردار قریشی در رأس یک هیئت بلندپایه نظامی ایران در آبان ۱۴۰۳ به پاکستان رفت و سفر خود را در راستای تحکیم همکاری های ایران و پاکستان به ویژه گسترش بیش از پیش تعاملات دفاعی عنوان نمود. وی در خصوص مقابله با تروریسم بیان داشت که «ایران و پاکستان از انسجام خوبی برای مقابله با گروه های تروریستی برخوردارند و با هماهنگی به تلاش های خود برای امنیت و ثبات مرزهای مشترک ادامه می دهند تا از این ثبات، هر دو کشور همسایه بهره مند شوند» (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۳). همچنین سرلشگر باقری در سفر اخیر خود به پاکستان در دی ماه ۱۴۰۳ که به دعوت رسمی ژنرال عاصم منیر، فرمانده ارتش پاکستان صورت گرفت، موضوعات اصلی این سفر را شامل مسائل مرزی و توسعه روابط نظامی عنوان نمود. لازم به ذکر است که در ۲۰۲۳ سرلشگر منیر یک سفر رسمی به تهران داشت و با سرلشگر باقری و دیگر مقامات نظامی و غیرنظامی ایران دیدار کرد. همچنین در همین سال، ایران و پاکستان تمرین مشترک امنیتی مرزی را انجام دادند. هدف این تمرین تقویت هماهنگی عملیاتی علیه تروریسم، قاچاق مواد مخدر و سایر فعالیت های غیرقانونی بود. علاوه بر این، دو کشور یک توافقنامه همکاری امنیتی در آوریل ۲۰۲۴ امضا کردند. این توافقنامه شامل استقرار افسران با درجه سرهنگی در مناطق مرزی برای هماهنگی بهتر در تلاش های ضد تروریسم است (Tehran Times, 2025). در تازه ترین مشارکت، ایران در نهمین رزمایش دریایی بین المللی «امان ۲۰۲۵» که با حضور ۶۰ کشور جهان در شهر کراچی پاکستان برگزار شد، شرکت کرد (دولتی، ۱۴۰۳).

۳. مدیریت فرهنگی: تاریخ جنوب آسیا نشان می دهد این منطقه به طور قابل ملاحظه ای تحت تاثیر فرهنگ ایرانی قرار داشته است. به ویژه در دوره امپراطوری گورکانیان در هند، به واسطه ی علاقه ی آن ها به تمدن ایرانی، مهاجرت گسترده ای از سربازان، شعراء، معماران، علما و دانشمندان و صنعتگران ایرانی به سوی هند انجام شد، به طوری که مرزهای فرهنگی و تمدنی ایران به مراتب دورتر از مرزهای سیاسی گسترش یافت و دست کم در هند و افغانستان، تمدن ایرانی غالب شد (دهشیری و خرمی، ۱۴۰۳: ۹۴). سنت تصوف، تمدن مغول و زبان فارسی بخشی از فرهنگ پاکستان و ایران و فرهنگ ایرانی مورد احترام طبقات تحصیل کرده پاکستان است (باقری، ۱۴۰۳). زبان اردو که زبان رسمی پاکستان است به شدت تحت تاثیر فارسی و میراث شعری آن قرار گرفته و تعبیر و تشبیهات و واژه های متعددی را از زبان فارسی اخذ کرده است. مهمتر از همه بلوچستان پاکستان و سیستان و بلوچستان ایران دو منطقه همسایه و طوایف بلوچ در دو طرف دارای آداب و رسوم زبانی، اجتماعی و نژادی مشابهی هستند (Farhat & Sultana, 2020: 115). از این رو توجه به این ظرفیت های فرهنگی و تقویت آن ها باید به یکی از اولویت های سیاست خارجی دو کشور تبدیل شود.

ایران و پاکستان تاکنون در رویدادهای مختلف فرهنگی (جشنواره های موسیقی، صنایع دستی و ...) از یکدیگر میزبانی کرده و تفاهم نامه های در حوزه های علمی و دانشگاهی به امضا رسانده اند. اما در این میان، اقداماتی که به طور ویژه منطقه بلوچستان را محور ارتقاء سطح تعاملات فرهنگی قرار داده اند، از درجه اهمیت بیشتری برخوردارند. از این رو رویدادهایی همچون برگزاری همایش تجلیل از مفاخر مشترک زبان و ادبیات فارسی ایران و ایالت بلوچستان پاکستان به همت خانه فرهنگ ایران در کوئته (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ۱۴۰۲)، برگزاری آیین روز فرهنگی بلوچستان در قالب جشنواره موسیقی، هنرهای سنتی و معرفی آداب و رسوم بلوچ با حضور مقامات ایران در کوئته در سال ۱۳۹۹

(خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۹)، برگزاری روز فرهنگی بلوچ در کویت با حضور مقامات ایرانی در سال ۱۴۰۱ (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ۱۴۰۱)، سفر هیئت فرهنگی بلوچستان پاکستان به ایران (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۲)، و برگزاری نشست «نقش جوانان نخبه ایالت بلوچستان در تعمیق روابط فرهنگی ایران و پاکستان» در کویت پاکستان (بنیاد سعدی، ۱۴۰۲) در زمره این اهداف هستند. همچنین در نشست که سال گذشته میان مسئولان وزارت فرهنگ و گردشگری حکومت بلوچستان با سید ابوالحسن میری، وابسته فرهنگی و مسئول خانه فرهنگ ایران در کویت انجام شد بر پیگیری و اجرای توافقنامه ها و برنامه های مبادلات فرهنگی بین دو کشور، تنظیم یک تقویم فرهنگی مشترک جهت برگزاری برنامه های مشترک بین این وزارتخانه و نهادهای فرهنگی استان سیستان و بلوچستان در آینده و افزایش تبادل هیئت های فرهنگی و هنری بین دو استان تاکید شد (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ۱۴۰۳).

نتیجه گیری

روابط ایران و پاکستان عموماً بر مدار مدارا، همکاری و پرهیز از تنش بوده است. با وجود بهره‌مندی از امتیاز همسایگی خوب و امکان ارتقاء ظرفیت های همکاری تا سطح راهبردی، دو کشور تاکنون موفق به ترسیم نقشه راه مدون و مشخصی نشده‌اند. در حال حاضر یک فرصت بی‌نظیر برای نقش‌آفرینی حول محور کریدورهای بین‌المللی وجود دارد که ایران و پاکستان را در یک موقعیت استثنایی قرار داده است. اما شرایط محیطی از ارتباطات محلی گرفته تا فضای حاکم بر منطقه و نظام بین‌الملل پیوسته در حال تغییر و تحول است، بنابراین موقعیت فعلی برای هیچ‌یک از دو کشور پایدار و دائمی نیست. همزمان با نگارش این مقاله، رقابت های جدی میان دولت ها بر سر ایجاد کریدورهای موازی وجود دارد تا با ارائه خدماتی فراتر از ترانزیت کالا (همچون احداث کابل‌های الکترونیکی و فیبر نوری به منظور انتقال برق و داده ها)، مزیت رقابتی کریدورهای خود را افزایش دهند.

نگاهی به چشم‌انداز مناسبات دو کشور به‌خوبی نشان می‌دهد که در بین سه‌گانه «همکاری»، «رقابت» و «تنش»، «همکاری» نه‌تنها بهترین و کارآمدترین گزینه بلکه یک ضرورت محسوب می‌شود، تاجایی که حتی برای انتخاب گزینه‌ی «رقابت» به‌منظور حداکثرسازی سود نیز دو کشور راهی جز «همکاری» بایکدیگر ندارند. درواقع کشورهایی که درمیان مسیرهای کریدوری و در مجاورت یکدیگر قرار گرفته‌اند، نیازمند برقراری روابط تنگاتنگ به‌جهت سهولت عبور و مرور کالا در کوتاه‌ترین زمان ممکن و با حداقل هزینه هستند. چنانکه در نقشه (۱) قابل مشاهده است، پاکستان و ایران درمیان برخی مسیرهای قابل تصور از شرق به غرب قرار گرفته‌اند و از این رو نیازمند همکاری های تنگاتنگ در راستای اتصال زیرساخت های حمل‌ونقل هستند. حتی در فضایی که دو کشور بر سر کریدورهای موازی در مسیر شمال - جنوب بایکدیگر رقابت می‌کنند، دلیل بسیار محکمی جهت همکاری دو کشور وجود دارد که به مسئله تامین «امنیت پایدار» در این منطقه برمی‌گردد. از این رو زدودن موانعی که به افزایش ریسک سرمایه‌گذاری خارجی و آسیب به مزیت رقابتی آن در ترانزیت کالا می‌انجامد باید در دستور کار دولت های ایران و پاکستان قرار داشته باشد تا در نهایت منجر به ارتقای جایگاه این منطقه در قامت یک اتصال‌دهنده ژئوپلیتیک با هدف سهولت دسترسی ها گردد.

حامی مالی

مقاله حاضر با حمایت مالی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه مازندران انجام شد.

سهم نویسندگان

نویسندگان در انجام این پژوهش سهم برابر دارند.

تضاد منافع

نویسندگان بدین وسیله اعلام می‌دارند که هیچ گونه تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تقدیر و تشکر

این مقاله از طرح پسادکتری دانشگاه مازندران، با شماره قرارداد ۳۳/۷۸۵۴۵ استخراج شده است. بدین وسیله نگارندگان بر خود لازم می‌دانند تا مراتب تشکر و قدردانی را از معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه به جهت حمایت و پشتیبانی از پژوهش حاضر اعلام دارند.

منابع

- (۱) ابراهیمی، حامد (۱۴۰۰). الگوی محیط شناسی ژئوپلیتیکی کشورهای پیرامون جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، ۱۱ (۴۵)، ۷-۳۴.
<http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24234621.1400.11.45.1.2>
- (۲) احمدی، حسین و ملک محمودی، نازیا (۱۳۹۲). امنیت فرهنگی پشتوانه اقتدار ملی در منطقه مکران (دریای عمان)، نشریه رشد آموزش جغرافیا، ۲۸ (۱)، ۳-۱۱.
<https://www.roshdmag.ir/fa/article/8944/>
- (۳) اخباری، محمد؛ قاضی، حسین و غفارلو، اکبر (۱۴۰۱). بررسی نقش ترانزیت ریلی در ارتقای منزلت ژئوپلیتیکی بندر چابهار، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۱۸ (۳)، ۷۰-۱۰۰.
<http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1401.18.67.3.3>
- (۴) ایران اکونومیست (۱۴۰۳). اقامت در سیستان و بلوچستان ۱۲۸ درصد رشد داشت.
<https://iraneconomist.com/fa/news/686642>
- (۵) باقری، محمدحسین (۱۴۰۳). بررسی روابط ایران پاکستان، اندیشکده اقبال.
<https://iqbalforum.org/magazine/8>
- (۶) بنیاد سعدی (۱۴۰۲). تعلیم فارسی روابط فرهنگی ایران و پاکستان را توسعه می‌دهد.
<https://saadifoundation.ir/fa/news/4478>
- (۷) بویه، چمران؛ کاویانی‌راد، مراد و جنیدی، رضا (۱۳۹۰). نقش تنگناهای ژئوپلیتیکی در راهبرد جنگ‌طلبانه‌ی عراق، سیاست دفاعی، ۲۰ (۷۷)، ۱۶۱-۱۹۴.
- (۸) پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۲). سخنرانی دکتر رئیسی در بیست و سومین نشست سران سازمان‌های شائوگهای.
- (۹) تحولات جهان اسلام (۱۴۰۲). حمله موشکی و پهپادی سپاه پاسداران به مواضع گروه‌های تروریستی در پاکستان.
<https://iswnews.com/112637>
- (۱۰) جعفرزاده، حسن (۱۴۰۲). تاثیر همکاری های بین‌المللی ایران در رفع چالش های اقتصاد سیاسی بین‌الملل (مطالعات مفهومی)، سومین کنفرانس بین‌المللی سلامت، علوم تربیتی و روان‌شناسی.
<https://civilica.com/doc/1836281>
- (۱۱) جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۹). نقش تنگناهای ژئوپلیتیکی عراق در اشغال کویت، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۶ (۱۹)، ۴۶-۶۹.
<http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1389.6.19.1.1>
- (۱۲) جوکار، کیوان؛ بخشایش اردستانی، احمد؛ باقری، فردین و الله کرم، عبدالحسین (۱۴۰۱). واگرایی قوم بلوچ و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۲ (۴۶)، ۵۹۷-۶۰۹.

<http://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.316689.3435>

۱۳) خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۴۰۳). سردار قریشی: همکاری های دفاعی ایران و پاکستان گسترش می یابد.
<https://www.irna.ir/news/85652154>

۱۴) خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۴۰۲). سفر هیئت فرهنگی بلوچستان پاکستان به ایران.
<https://www.irna.ir/news/85413717>

۱۵) خبرگزاری جمهوری اسلامی (۱۳۹۹). آیین روز فرهنگی بلوچستان با حضور ایران در کویت برگزار شد.
<https://www.irna.ir/news/84252028>

۱۶) دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۴۰۰). اصول و مبانی روابط بین الملل (۲)، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.
۱۷) دولتی، محمد هاشم (۱۴۰۳). آغاز رزمایش بین المللی دریایی امان ۲۵ در پاکستان، اندیشکده اقبال.

<https://iqbalforum.org/news>

۱۸) دهشیری، محمدرضا و خرمی، مصطفی (۱۴۰۲). مسائل سیاسی جهان اسلام، چاپ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۹) رحمانی، جعفر (۱۳۹۴). مدیریت فرهنگی، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص).

<https://lohedana.ir/books/reader/15091/1/1/1>

۲۰) سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی (۱۴۰۳). پاکستان به همسایگی با ایران افتخار می کند.

<https://icro.ir/ZqPc>

۲۱) سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی (۱۴۰۲). تجلیل از مفاخر مشترک زبان و ادبیات فارسی ایران و ایالت بلوچستان پاکستان در کویت.

<https://icro.ir/Zhsa>

۲۲) سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی (۱۴۰۱). تأکید بر توسعه روابط فرهنگی ایران و پاکستان در مراسم «روز فرهنگ بلوچ».
<https://icro.ir/ZnV8>

۲۳) سلطانی، مسعود و هاشمی، صدیقه سادات (۱۳۹۲). بررسی نقش استعمار در تعیین مرزهای شرقی ایران (مورد مطالعه: مرز ایران و پاکستان امروز)، فصلنامه دانشکده علوم و فنون مرز، ۴ (۱)، ۶۵-۹۳.

<https://civilica.com/doc/1190649>

۲۴) سیدامینی، سیده شکری و باورصاد، پرویز (۱۳۹۴). بررسی موقعیت و وضعیت ایران در ترانزیت کالا، دومین کنفرانس بین المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری با رویکرد ارزش آفرینی، شیراز.

<https://civilica.com/doc/448884>

۲۵) شاه علی، ابوالفضل، سرور، رحیم و توکلان، علی (۱۴۰۳). تحلیلی بر عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار منطقه ای مکران، جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)، ۲۲ (۸۰)، ۱۹-۳۸.

<http://doi.org/10.22034/iga.2024.704872>

۲۶) ضرغامی، برزین و انصاری زاده، سلمان (۱۳۹۱). تحلیل فرصت ها و تهدیدهای ژئوپولیتیکی قوم بلوچ از دیدگاه نظریه ی شکاف های سیاسی - اجتماعی، پژوهش های جغرافیای انسانی، ۴۴ (۳)، ۹۵-۱۰۰.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2012.24982>

۲۷) عزیزی، پروانه و آذر کمند، رزا (۱۳۹۰). بررسی عوامل واگرایی قوم بلوچ و تاثیر آن بر امنیت کشور، دانشنامه، ۴ (۲)، ۹۵-۱۱۱.

<https://sid.ir/paper/402768>

۲۸) علوی ناهوکی، نصرت خاتون و شعبانی، رضا (۱۳۹۱). سیاست استعماری انگلیس در بلوچستان (سده ۱۹ میلادی)، فصلنامه مطالعات تاریخ ایران اسلامی، ۱ (۲)، ۷۸-۹۶.

<https://civilica.com/doc/1812259>

۲۹) قرشی، سید یوسف و صادقی اول، هادی (۱۳۹۷). انگاره همبستگی قومیت بلوچ پاکستان و تأثیرات آن بر قومیت بلوچ در شرق ایران، پژوهش های راهبردی سیاست، ۷ (۲۵)، ۱۱۹-۲۲۰.

<http://doi.org/10.22054/qpps.2018.18258.1511>

۳۰) محمدنژاد چاوشی، حبیب (۱۳۸۶). مدیریت فرهنگ، فصلنامه ی دانشگاه اسلامی، ۱۱ (۲)، ۳۹-۶۳.
<https://ensani.ir/fa/article/182175>

۳۱) مظاهری، مصطفی؛ کامران دستجردی، حسن؛ یزدان پناه درو، کیومرث و واثق، محمود (۱۴۰۲). تبیین نقش عوامل جغرافیایی و مولفه های ژئوپلیتیکی در شکل گیری روابط ژئوپلیتیک (با رویکردی انتقادی و نو)، جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)، ۲۱ (۷۹)، ۸۵-۱۰۸.

https://mag.iga.ir/article_708408.html

۳۲) معزالدين، محمد سعید (۱۳۹۹). آشنایی با قومیت های پاکستان، پایگاه اینترنتی شعوبا.

<https://shouba.ir>

۳۳) موسوی شهیدی، سید مهدی و احمدی کروج، سید عباس (۱۳۹۸) زمینه های تعامل، رقابت و تنش در روابط ژئوپلیتیکی ایران و آذربایجان و ارائه مدل پیشنهادی، فصلنامه روابط خارجی، ۱۱ (۲)، ۶۹-۱۰۲.

<http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085419.1398.11.2.3.0>

۳۴) میرکوشش، امیر هوشنگ و مظاهری، محمد مهدی (۱۳۹۲). تبیین ژئوپلیتیکی مناقشه قومی در بلوچستان پاکستان، پژوهش های راهبردی سیاست، ۲ (۴)، ۱۶۱-۱۸۲.

https://qpss.atu.ac.ir/article_2307.html

۳۵) ویسی، هادی (۱۴۰۲). توسعه منطقه مکران در گرو اتخاذ راهبرد دریایی و آمایش سرزمین، جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)، ۲۱ (۷۷)، ۳۱-۵۴.

<http://dor.net/dor/20.1001.1.27833739.1402.21.77.3.6>

۳۶) هاشمی، سید مصطفی؛ فرجی راد، عبدالرضا و سرور، رحیم (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر ژئوپلیتیک عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تحقیقات سیاسی و بین المللی، ۲۸ (۸)، ۶۳-۹۴.

<https://sanad.iau.ir/journal/pir/Article/580694?jid=580694>

37) Ahmadi, H. & Malek Mahmoudi, N. (2013). Cultural Security, The Support of National Authority in Mokran Region (Oman Sea), Growth Geography Education, 28 (1), 3-11. [Persian]. <https://www.roshdmag.ir/fa/article/8944/>

38) Akhbari, M., Ghazi, H. & Ghaffarlou, A. (2022). Investigation of the Role of Rail Transit in Promoting the Geopolitical Status of Chabahar Port, Geopolitics Quarterly, 18 (67), 70-100. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1401.18.67.3.3>

39) Alavi Nahoki, N.Kh. & Shabani, R. (2012). British Colonial Policy in Balochistan (19th century), Quarterly Journal of Historical Studies of Islamic Iran, 1 (2), 78-96. [Persian]. <https://civilica.com/doc/1812259>

40) Ali, S., Munawer, M. H. & Toor, S.F.K. (2023). A Critical Appraisal of the Balochistan Conundrum, Journal of Development and Social Sciences, 4 (1), 572-583. [https://doi.org/10.47205/jdss.2023\(4-1\)52](https://doi.org/10.47205/jdss.2023(4-1)52)

41) Azizi, P. & Azarkamand, R. (2011). Investigating the Factors of Divergence of the Baloch People and Its Impact on the Country's Security, Encyclopedia, 4 (80), 95-111. [Persian]. <https://sid.ir/paper/402768>

42) Bagheri, M.H. (2024). Investigation of Iran-Pakistan relations, Iqbal Forum. [Persian]. <https://iqbalforum.org/magazine/8>

43) Business Recorder (2023). Border projects; Pakistan, Iran inaugurate Polan-Gabd electricity transmission line. <https://www.brecorder.com/news/40242845>

44) Boyeh, Ch., Kaviani Rad, M. & Junaidi, R. (2011). The Role of Geopolitical Bottleneck's in Iraq's War-Making Strategy", Defense Policy, 20 (77), 161-194. [Persian]. https://dpj.iuh.ac.ir/article_202772.html

45) Chohan, D.A. & Chandio, A.A. (2022). China Pakistan Economic Corridor: Its Prospects and Implications for Gwadar and Balochistan, Journal of South Asian Studies, 10 (03), 345-354. <https://doi.org/10.33687/jsas.010.03.4151>

46) Dehghani Firoozabadi, S.J. (2021). Principales and Fundamentals of International Relations (2), 4th Edition, Tehran: Samt Publications. [Persian].

47) Dehshiri, M.R. & Khorami, M. (2023). Political Issue of Islamic World. Second edition. Qom: Research Institute of Hawzah & University. [Persian].

48) Dolati, M.H. (2025). The beginning of the Aman 25 international naval exercise in Pakistan, Iqbal Forum. <https://iqbalforum.org/news/>

49) Ebrahimi, H. (2022). Geopolitical environmental model of countries around the Islamic Republic of Iran, Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies on Strategic Knowledge, 11 (45), 7-34. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24234621.1400.11.45.1.2>

- 50) Farhat, S. & Sultana, S. (2020). Pak-Iran Relations Possibilities and Restrictions, *Pakistan Journal of International Affairs*, 3 (2), 106-125. <https://doi.org/10.52337/pjia.v3i2.23>
- 51) Farooqi, M.W. (2024). Iran-Pakistan Gas Pipeline: Navigating Complexities of International Relations, Issue Brief, Institute of Policy Studies. <https://www.ips.org.pk/iran-pakistan-gas-pipeline-navigating-complexities-of-international-relations>
- 52) Hashemi, S.M., Farajirad, A. & Sarvar, R. (2016). A Study of the Effective Geopolitical factors of Iraq and their Impact on National Security of the Islamic Republic of Iran, *International and Political Research Quarterly*, 8 (28), 63-94. [Persian]. <https://sanad.iau.ir/journal/pir/Article/580694?jid=580694>
- 53) Information website of the Presidency of the Islamic Republic of Iran (2023). Dr. Raisi's speech at the 23rd Summit of the Shanghai Cooperation Organization. [Persian]. <https://president.ir/fa/145187>
- 54) Iran Economist, (2024). Residence in Sistan and Baluchestan grew by 128 percent. [Persian]. <https://iraneconomist.com/fa/news/686642>
- 55) Islamic Republic News Agency (2024). Sardar Qureshi: Iran-Pakistan defense cooperation will expand. [Persian]. <https://www.irna.ir/news/85652154>
- 56) Islamic Republic News Agency (2024). Pakistan's Balochistan Cultural Delegation's Visit to Iran. [Persian]. <https://www.irna.ir/news/85413717>
- 57) Islamic Republic News Agency (2021). Balochistan Cultural Day ceremony held in Quetta with Iranian presence. [Persian]. <https://www.irna.ir/news/84252028>
- 58) Islamic Culture & Relations Organization. (2025). Pakistan is proud of its neighborliness with Iran. [Persian]. <https://icro.ir/ZqPc>
- 59) Islamic Culture & Relations Organization. (2023). Celebrating the shared achievements of the Persian language and literature of Iran and the province of Balochistan, Pakistan, in Quetta. [Persian]. <https://icro.ir/Zhsa>
- 60) Islamic Culture & Relations Organization. (2023). Emphasis on developing cultural relations between Iran and Pakistan at the "Baloch Culture Day" ceremony. [Persian]. <https://icro.ir/ZnV8>
- 61) Islamic World News. (2024). IRGC missile and drone attack on terrorist groups' positions in Pakistan [Persian]. <https://iswnews.com/112637>
- 62) Jafarzadeh, H. (2023). The Impact of Iran's International Cooperation in Addressing the Challenges of International Political Economy (Conceptual Studies), The third international conference on health, educational sciences and psychology, [Persian]. <https://civilica.com/doc/1836281>
- 63) Jafari Valdani, A. (2010). Role of Geopolitical Bottlenecks of Iraq in Occupying Kuwait, *Geopolitics Quarterly*, 6 (19), 45-69. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1389.6.19.1.1>
- 64) Jokar, K., Bakhshayesh Ardestani, A., Bagheri, F. & Allahkaram, A. (2022). Baluch Divergence and Its Impact on Iran's National Security, *Quarterly of Geography & Regional Planning*, 12 (46), 597-609. [Persian]. <http://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.316689.3435>
- 65) Kukreja, V. (2020). Ethnic Diversity, Political Aspirations and State Response: A Case Study of Pakistan, *Indian Journal of Public Administration*, 66 (1), 28-42. <https://doi.org/10.1177/0019556120906585>
- 66) Mazaheri, M., Kamran Dastjerdi, H., Yazdanpanah Dero, Q. & vasegh, M. (2023). Explaining the role of geographical factors and geopolitical components in shaping geopolitics relations (with a critical and new approach), *Geography*, 21 (79), 85-108. [Persian]. https://mag.iga.ir/article_708408.html?lang=en
- 67) Mirkooshesh, A.H. & Mazaheri, M.M. (2013). Geopolitical Explanation of Ethnic Conflict in Balochistan, *Pakistan, Political Strategic Studies*, 1 (4), 161-182. https://qpss.atu.ac.ir/article_2307.html
- 68) Moezuddin, M.S. (2019). Getting to know the ethnicities of Pakistan, Shouba, [Persian]. <https://shouba.ir>
- 69) Mohammadnejad Chavoshi, H. (2007). Cultural Management, *Islamic University Quarterly*, 11 (2), 39-63. [Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/182175>
- 70) Mousavi Shahidi, M. & Ahmadi, A. (2019). Areas of Interaction, Competition, and Tension in Iran-Azerbaijan Geopolitical Relations and Proposing a suggested Model, *Foreign Relations Quarterly*, 11 (42), 69-102. [Persian]. <http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085419.1398.11.2.3.0>
- 71) Murad, M. (2024). Iran-Pakistan Cross-Border Strikes: Back to Brothers? Institute for Security & Development Policy. <https://www.isdp.eu/iran-pakistan-cross-border-strikes-back-to-brothers>

- 72) Noor, Sh. & Ajmal, A. (2020). Balochistan Reconciliation, SSRN.
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3702972>
- 73) Qorashi, Y. & Sadeghi Aval, H. (2018). The Idea of Baloch Solidarity in Pakistan and its Impact on Iranian Baloch, Political Strategic Studies, 7 (25), 199-220.
<http://doi.org/10.22054/qpps.2018.18258.1511>
- 74) Rafiq, A. (2021). Pakistan Wanted Gwadar to Be the Next Singapore. China's Role Didn't Help.
<https://foreignpolicy.com/2021/12/14/pakistan-gwadar-port-protests-china-belt-and-road-cpec>
- 75) Raza, F. (2020), Pakistan-Iran Relations in the Evolving International Environment, Strategic Studies, 40 (2), 79-97.<https://doi.org/10.53532/ss.040.02.0077>
- 76) Saadi Foundation. (2023). Persian education expands cultural ties between Iran and Pakistan. [Persian]. <https://saadifoundation.ir/fa/news/4478>
- 77) Safavi Homami, S.Y. & Iqbal Khan, A. (2024). Analyzing Geopolitical Relationship of Iran and Pakistan, Geopolitics Quarterly, 20 (2), 350-372.
<https://doi.org/10.22034/igq.2024.462355.1911>
- 78) SeyyedAmini, S.Sh. & Bavarsad, P. (2016). Investigating Iran's position and status in goods transit, 2nd International Conference on Economics, Management, Accounting with Value Creation Approach, Shiraz, [Persian].
<https://civilica.com/doc/448884>
- 79) Siddiqa, A. (2023). Enhancing Pakistan-Iran Economic Relations: Exploring Prospects in Trade and Connectivity, Issue Brief, Institute of Strategic Studies Islamabad (ISSI).
<https://issi.org.pk/issue-brief-on-enhancing-pakistan-iran-economic-relations-exploring-prospects-in-trade-and-connectivity>
- 80) Soltani, M. & Hashemi, S.S. (2013). The Role of Colonization in the Determination of Eastern Borders of Iran (Case Study of Iran-Pakistan Today's Border), Journal of Border Science and Technology, 1 (4), 65-94. [Persian].<https://civilica.com/doc/1190649>
- 81) Shahali, A., Sarver, R. & Tavakolan, A. (2024). An analysis of the key factors affecting the sustainable regional development of Makran, Geography, 22 (80), 19-38. [Persian].
<https://doi.org/10.22034/iga.2024.704872>
- 82) Tehran Times. (2025). Iran's top general in Pakistan for military and security talks.
<https://www.tehrantimes.com/news/508838>
- 83) Veicy, H. (2023). The Development of Makran Depends on the Adoption of Maritime Strategy and Land Use Planning, Geography, 21 (77), 31-54. [Persian].
<http://dor.net/dor/20.1001.1.27833739.1402.21.77.3.6>
- 84) Yousafzai, Z.I. & Shah, A.A. (2022). Pak-Iran Contemporary Relations: Challenges and Way Forward, Journal of South Asian Studies, 10 (02), 297-305. <https://doi.org/10.33687/jsas.010.02.4262>
- 85) Zaki, Y., Afzali, R., & Pashalou, A. (2014). Geopolitical bottlenecks of Republic of Azerbaijan based on Peter Haggett model, Geopolitics Quarterly, 10 (36), 32-54.
<http://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1393.10.36.2.4>
- 86) Zarghami, B. & Ansarizadeh, S. (2012). Geopolitical Analysis, Opportunities and Threats of the Ethnic Baluch from the Perspective of the Sociopolitical Gaps, Human Geography Research Quarterly, 44 (81), 95-110. [Persian]. <http://doi.org/10.22059/jhgr.2012.24982>